

Islændingene bevarer og styrker deres sprog – også i globaliseringens tidsalder

Islandsk sprogpolitik anno 2009

Af Ari Páll Kristinsson

1. Sprogpolitikken inden for “sprogpolitikken”

Som *Budstikkens* læserkreds sandsynligvis har hørt flere gange, er der stor interesse for sprogrøgt blandt befolkningen i Island, hvor sproglig purisme spiller en vigtig rolle. Samtidig har man i den politiske diskurs i Island været glad for at bruge det islandske sprogs symbolske værdier, når man har haft brug for at henvise til begreber som nationens enhed, dens traditioner og ikke mindst landets selvstændighed.

Man kan sagtens hævde, at der ikke har været nogen nævneværdig debat i islandsk kulturliv de forgangne ca. 200 år om hovedtrækkene i sprogpolitikken. Der har været bred enighed om, at det er et vigtigt mål i sig selv at bevare og styrke det islandske sprog. Rigtig nok har forfattere, lærere og andre kulturinteresserede i tidens løb debatteret disse emner, bl.a. principper for standardisering af moderne islandsk retskrivning, og hvor langt man vil strække sig i udøvelsen af den leksikalske purisme (dvs. bestræbelsen på at holde sproget frit for fremmede ord og udtryk). Retkrivningsdebatten handlede om udtaleprincippet vs. etymologiprincippet (oprindelsesprincippet), og resultatet blev, at retskrivningen nu stort set følger det sidstnævnte princip. Ifølge dette skelner man f.eks. mellem *neita* ‘nægte’, jf. *nei* ‘nej’, og *neyta* ‘konsumere’, jf. *njóta*, *naut* ‘nyde, nød’. Forskellen i udtalen af *ei* og *ey* forsvandt i

1500-tallet. De enslydende ord *neita* og *neyta* skrives altså forskelligt udelukkende på grund af ordenes oprindelse. Den leksikalske purisme er stadigvæk det generelle hovedprincip i islandsk sprogpolitik, først og fremmest i skriftsproget og i formel sprogbrug. Der ses dog tegn på, at en mere afslappet holdning til fremmed- og låneord vinder frem i talesproget, men også i nogle skriftsprogsgenrer.

Spørgsmål om retskrivning og leksikalsk purisme er selvfølgelig vigtige faktorer på korpusområdet (dvs. det, som har med selve sprogformerne at gøre) i mange sprog og sprogsamfund, og debatten om sådanne træk kan være af interesse, når man analyserer de sprogekulturelle forhold i et givent samfund. Men selv om holdningerne til retskrivningen og til andelen af låneord er skiftet i det islandske sprogsamfund i 1800- og 1900-tallet, er der ikke opstået en nævneværdig kritisk bevægelse, der har ønsket en radikal ændring af sprogpolitikken. Der har f.eks. i hvert fald fra midten af 1800-tallet været bred enighed om, at statssproget bør være islandsk. Valget af den sprogvarietet, der ligger til grund for standardsproget, har man anset som en selvfølge. Der findes kun ringe dialektforskelle i islandsk, og sproget i hovedstadsregionen har ingen særlig status. Hertil kommer den brede tilslutning til leksikalsk purisme og dannelse af nye ord ud fra ældre islandsk ordforråd samt det ønske, at man bør kunne

bruge islandsk inden for så mange områder som muligt – også i det moderne teknificerede samfund.

Islandsk tegnsprog er det eneste traditionelle minoritetssprog i Island. Det var hårdt presset i løbet af 1900-tallet, men ændrede holdninger til tegnsprogenes natur og til døves sprogkultur har ført til større anerkendelse i de seneste årtier. Antallet af tegnsprogsbrugere i Island er i dag på ca. 250. Ellers findes der ingen traditionelle minoritetssprog i Island. Dette faktum har selvfølgelig gjort det nemmere for befolkningen at slutte op om en fælles sprogpolitik.

De islandske kulturmyndigheder behøvede åbenbart, i hvert fald indtil for ca. 25 år siden, ingen sproglov eller andre formelle reguleringer for at tilkendegive den overordnede sprogpolitik. Til at gennemføre politikken inden for statens område fandtes der skoler, nationalteatret, statens radio og fjernsyn osv. Den private sektors aktiviteter angående f.eks. udgivelse af bøger og aviser fulgte stort set samme princip. Redaktionen for *Morgunblaðið*, Islands største avis i mange årtier, bestod således af entusiastiske sprogrøgere i traditionel forstand.

Selv om man ikke har haft nogen særlig sproglov, har man i lovgivningen igennem tiden alligevel måttet tage stilling til forskellige sproglige spørgsmål. Af enkelte love fremgår det f.eks., at personnavne, firmanavne, gårdnavne og kommunenavne ikke må stride imod islandsk sproglig tradition, at læger, tandlæger og dyrlæger skal have tilstrækkelige kundskaber i islandsk, at sproget i civilretlige sager er islandsk, at reklamer rettede mod islændinge bør være på islandsk, og at nationalteatret og landets radio- og fjernsynsstationer bør styrke islandsk sprog, for blot at nævne nogle af de vigtigste punkter. Ovennævnte lovparagraffer genspejler naturligvis islændingenes underliggende og over-

ordnede sprogpolitik, men Altinget har faktisk aldrig formuleret noget direkte herom – indtil for nylig (se nedenfor).

Islandsk Sprognævn blev oprettet i 1964, og først tyve år senere (1984) vedtog Altinget en lov om nævnets rolle og virksomhed. I denne hedder det, at sprognævnets hovedopgave er at arbejde for at bevare og styrke det islandske sprog, det talte og det skrevne. Man kan i virkeligheden sige, at man her for første gang har stadfæstet den islandske sprogpolitikens hovedprincipper i form af en lovparagraf. Men denne lov kan alligevel ikke kaldes en egentlig sproglov.

I 1984 udarbejdede Altinget også en vedtægt, hvori man opfordrer regeringen til at være opmærksom på, at man i samfundets medier og i folkeskolen lægger vægt på sprogrøgt og undervisning om islandsk udtale. I forlængelse heraf nedsatte ministeren for undervisning, forskning og kultur et udvalg, som fik til opgave at udarbejde et forslag om sprogrøgt og udtaleundervisning. Udvalgets rapport blev publiceret i 1986 (Guðmundur B. Kristmundsson et al. 1986), og dele af den blev trykt igen i 1988 som del af en lærebog bl.a. til brug for undervisning af lærere (Indriði Gíslason et al. 1988). Rapporten understreger den betydning, det har at styrke det islandske sprog, så at man ikke taber den forbindelse mellem levende sprogbrug og litteratur, der har været til stede og stadig findes i islandsk helt tilbage fra 1100-tallet. Det indebærer, at sprogsystemet (ord og ordforbindelser) så vidt muligt bevares i den form, det har i dag. Dette hovedprincip indebærer endvidere, at man bør støtte enhver kulturvirksomhed på islandsk. Men ikke mindst medfører det, at man bør danne nye ord og ordforbindelser, som er anvendelige i nutiden, dog således at der ikke opstår konflikt med traditionen. Hensigten med nydannelserne er, at man fortsat kan tale og

skrive på islandsk om alle mulige emner.

Det sidstnævnte har naturligvis at gøre med det såkaldte domænespørgsmål, dvs. hvilke brugsområder et sprog har i samfundet, f.eks. i forskning og undervisning på universiteterne, i medierne, i rapporter, i brugsanvisninger etc. Dette spørgsmål har været meget aktuelt og er ofte blevet diskuteret i alle de nordiske lande, især i de forgangne ti år. Overalt i Norden har flere og flere beskrevet deres bekymring over, at nationalsprogene taber terræn, og der findes en udbredt frygt for, at engelsk overtager flere og flere områder. Udvalget bag ovennævnte rapport om islandsk sprogpolitik fra 1986 indså tydeligvis, at terminologitab (dvs. tab af fagordsforråd) kan være første skridt i retning af domænetab. Derfor lagde det vægt på tilvæksten i det islandske ordforråd.

I 1990'erne rettede Islandsk Sprognævn ofte blikket mod spørgsmålet om domænetab. Sprognævnets konference i anledning af Den islandske sprogdag, der blev fejret første gang i 1996, handlede bl.a. herom. Nævnets daværende formand spurgte i en tale, om islændingene mon snart ville blive tosprogede. Her mærkedes en frygt for, at islandsk var i færd med at tabe domæner og status til det engelske sprog. Nævnet har lagt stor vægt på oprettelsen af en termbank med islandsk fagterminologi (åbnet i 1997), man kæmpede for en islandsk oversættelse af Microsoft-programmel (1998–1999), man opfordrede radio- og fjernsynstilsynet til at lade islandsk programmateriale få en større andel i forhold til programmer på engelsk (1998), og man arbejdede imod et lovforslag om flytransport i 1998, som indebar at såkaldte flytransporthåndbøger kunne være på engelsk. Disse er blot nogle eksempler på sager, der vedrører domænespørgsmålet, og som var aktuelle for ca. ti år siden. Tilsvarende bekymringer blev i stigende grad synli-

ge i de andre nordiske lande, særligt omkring og efter år 2000.

2. Udformning af et officielt sprogpolitikdokument for islandsk

Nedenfor vil jeg beskrive Islandsk Sprognævnets forslag til en islandsk sprogpolitik, *Íslenska til alls* (2008). Inden jeg kommer ind på selve dokumentet, vil jeg redegøre for nogle af dets forudsætninger.

Den tidligere lov om Islandsk Sprognævn blev sat ud af kraft i 2006, og nævnets aktivitet beskrives nu i en paragraf i loven om Árni Magnússon-instituttet for islandske studier. Den for nærværende sammenhæng mest interessante ændring er, at nævnet, ud over sproglig rådgivning af myndighederne, nu får til opgave at udarbejde et forslag til en sprogpolitik til Ministeriet for undervisning, forskning og kultur samt hvert år en betænkning om det islandske sprogs status. Ovennævnte lovændring førte til, at Islandsk Sprognævn påbegyndte det udredningsarbejde, som i 2008 førte til *Íslenska til alls*.

Frygten for domænetab har i alle nordiske lande ført til en del sprogpolitisk udredningsarbejde. Islandsk Sprognævn har i flere år arbejdet sammen med de øvrige nordiske sprognævne. Derfor var det naturligt, at man i det islandske udredningsarbejde benyttede sig af det tilsvarende nordiske materiale, som var tilgængeligt.

Når Islandsk Sprognævn valgte, hvilke samfundsområder udredningen skulle lægge størst vægt på, brugte man hovedsagelig det danske *Sprog på spil* (2003) som forbillede. Blandt andre dokumenter kan nævnes f.eks. det grønlandske ... *men ordet. Rekommandationer fra Arbejdsgruppen for sprogpolitisk redegørelse* (2001), de svenske *Mål i mun* (2002), *Bästa språket* (2005) og *Värna språken – förslag till språklag* (2008), det danske *Sprog til tiden. Rapport fra sprogdvalget* (2008), det finlandssven-

ske *Tänk om ... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland* (2003), de norske *Norsk i hundre! Norsk som nasjonalspråk i globaliseringens tidsalder. Et forslag til strategi* (2005) og *Mål og mening. Ein heilskapleg norsk språkepolitikk* (St. meld. nr. 35), som den norske regering fremlagde i 2008, samt det færøske *Málmørk. Álit um almennan málpolitikk* (2007). Som det turde fremgå heraf, blev det sprogpolitiske udredningsarbejde i Norden senest sat i gang i Island.

I 2007 nedsatte Sprognævnet seks arbejdsgrupper, der skulle behandle følgende samfundsområder: (1) børnehaver, grundskoler og ungdomsuddannelser; (2) højere uddannelse, forskning, håndbøger om islandsk sprog og sprogbrug; (3) islandsk som fremmedsprog, nordisk sprogfællesskab, islandsk i udlandet; (4) medier, kunst; (5) administration, erhvervsliv; (6) sprogteknologi. Arbejdsgrupperne præsenterede deres rapporter i begyndelsen af 2008, og i forlængelse heraf arrangerede sprognævnet elleve velbesøgte konferencer. De vakte forholdsvist stor opmærksomhed i medierne. Derefter redigerede sprognævnet sit forslagsdokument (93 sider), der blev præsenteret for Ministeriet for undervisning, forskning og kultur på sprognævnets årlige sprogrøgtskonference på den islandske sprogdag 16. november 2008. Dokumentet bærer titlen *Íslenska til alls* ('Islandsk til alt' el. 'Alt på islandsk'). Som titlen antyder, er det en overordnet målsætning, at islandsk fremover bliver brugt inden for alle samfundsområder. Dette kan ikke overraske, når man tager de tidligere nævnte diskussioner om domænespørgsmål i betragtning.

Ministeriet for undervisning, forskning og kultur var enigt i sprognævnets forslag og besluttede sig for at fremsætte det over for Altinget den 9. december 2008. Altinget ved-

Ari Páll Kristinsson (f. 1960), *ph.d.*, er forskningsdocent og daglig leder af sprogrøgtsafdelingen på *Árni Magnússon-instituttet for islandske studier*, som er knyttet til Islands Universitet. Han har tidligere bl.a. været direktør i Islandske Sprogsekretariat, sprogkonsulent i Islands Radio og har undervist på Islands Universitet. Ari Páll har skrevet bøger og en række artikler om islandsk sprog, sprogbrug og sprogpolitik.

tog det uændret den 12. marts 2009 som officiel islandsk sprogpolitik. Ministeriet nedsatte allerede i marts 2009 et udvalg, der skulle føre politikken ud i livet.

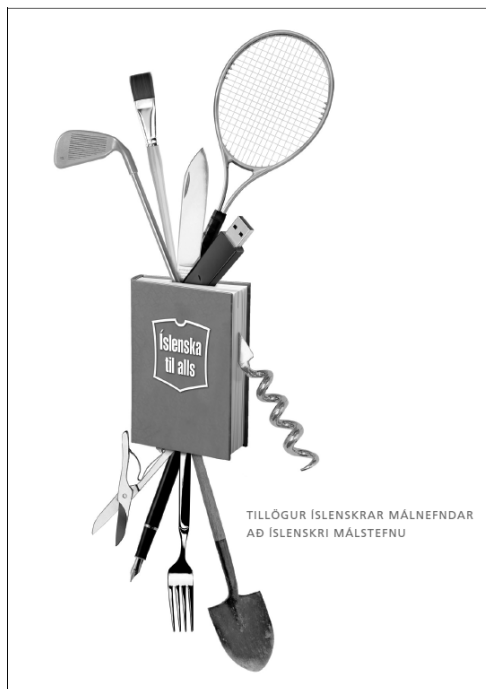
I *Íslenska til alls* foreslås der ingen ændringer af den traditionelle måde, hvorpå man moderniserer og fornyer det islandske ordforråd, dvs. den praksis at lave nye ord ud fra eksisterende ord og orddele (som eksempler kan nævnes at "mobiltelefon" på islandsk hedder *farsími*, af *fara* 'gå, rejse' og *sími* 'telefon', at "biomateriale" hedder *lífefni*, af *líf* 'liv' og *efni* 'stof, materiale'). Man kommer slet ikke direkte ind på emnet, hvilket kan tolkes således, at det er underforstået eller regnes for en selvfølge, at man også fremover skal følge traditionen. I kapitlerne om islandsk på universiteterne (der findes p.t.

syv universiteter i Island) og om forskning og videnskab nævnes det dog, at “dannelse” af termer og “undervisning i dannelse” af fagudtryk bør styrkes (s. 40, 47). Det er et tegn på, at man skal vedblive at lave de nationalsproglige islandske begreber (og ikke blot benytte fremmedord). Der er altså ingen grund til at tro, at det nye sprogpoltiske dokument indebærer ændrede holdninger til korpusplanlægningen på det leksikalske plan.

Dokumentet dækker følgende områder:

(1) Det islandske sprogs status inden for lovgivningen; (2) børnehaver, grundskoler og videregående skoler; (3) islandsk på universiteterne; (4) islandsk inden for videnskaben; (5) islandsk inden for informationsteknologien; (6) islandsk i erhvervslivet; (7) islandsk i medierne; (8) islandsk inden for kunsten; (9) oversættelser og tolkning; (10) islandsk som andetsprog; (11) islandsk i udlandet. Hvert kapitel deles op i afsnittene Tilstand, Udsigt, Mål og Gennemførelse. Jeg vil i det følgende komme ind på to forhold, som har vakt særlig opmærksomhed.

Det ene gælder det islandske sprogs nuværende status inden for lovgivningen. I dokumentet (s. 20) peges der bl.a. på det faktum, at islandsk slet ikke nævnes i Islands forfatning. Mange blev tilsyneladende forbavsede over dette forhold. Faktisk er Island et af de – i øvrigt kun ni – europæiske lande, der ikke regulerer de nationalsproglige forhold på forfatningsniveau, jf. Sabine Kirchmeier-Andersens kronik i *Politiken* 15. oktober, 2008 (citeret i *Budstikken* 4/2008, s. 8). Foruden Island drejer det sig om Danmark, Holland, Storbritannien, Tjekkiet, San Marino, Vatikanet, Serbien og Montenegro (Kirchmeier-Andersen 2008). Island havde som bekendt et meget tæt forhold til Danmark, da Islands forfatning blev skrevet, og det er derfor ikke noget tilfælde, at de to landes forfatninger er ens, hvad dette angår.

Der er delte meninger blandt islandske jurister om, hvorvidt man i forfatningen behøver at nævne, at islandsk er statsproget. Nogle jurister mener, at islandsk implicit har en sådan status i kraft af den juridiske tradition i landet. Andre jurister mener imidlertid, at der er god grund til at ændre forfatningen på dette punkt. De delte meninger førte til, at sprognævnet besluttede sig for – ikke ligefrem at foreslå en direkte forfatningsændring, men – at man “sikrer det islandske sprogs lovformelige stilling som islændingenes nationalsprog, for at det fremover kan være det sprog, som forener Islands indbyggere uanset deres oprindelse” (s. 21). Ministeriet for undervisning, forskning og kultur har allerede i april 2009 forberedt nedsættelsen af et udvalg, som skal undersøge, hvordan dette kan gennemføres. Udvalget skal også overveje, hvordan det islandske tegnsprogs stilling kan sikres.

Et andet opsigtvækkende faktum i det sprogpoltiske dokument er oplysningen om

(s. 26), at man i islandske grundskoler i dag underviser forholdsvis lidt i islandsk (16,1 % af den samlede undervisningstid) i sammenligning med f.eks. norskundervisningen i norske grundskoler (23 %) og danskundervisningen i danske grundskoler (28,7 %). Islandsklærernes forbund og akademikere med islandsk sprog og litteratur som fagområde på Islands Universitets pædagogiske fakultet arbejder nu på et forslag til ændringer i den gældende læreplan: Målet er at få indført flere undervisningstimer i islandsk i grundskolen. Man ønsker også at få indført mere undervisning i islandsk sprog og sprogbrug i selve læreruddannelsen.

3. Hvad er der nyt i *Íslenska til alls*?

Hvilke ændringer indebærer så det nye sprogpolitiske dokument? Det indeholder et særligt kapitel om islandsk som andetsprog. Dette er absolut en ny opgave for islandsk sprogpolitik, og det afspejler naturligvis de demografiske ændringer i Island de forgangne ca. 15 år. Målsætningen i *Íslenska til alls* er, at islandsk fremover er hovedkommunikationssproget i nutidens flerkulturelle samfund.

Det nye er, at man i *Íslenska til alls* fastslår den traditionelle islandske sprogpolitik, nedfælder og udtrykker den eksplicit inden for landets højeste instanser. Man mærker, at det nye sprogpolitiske dokument i sammenligning med islandsk sprogpolitik i 1800- og 1900-tallet, hvor man ofte var mest optaget af sprogets korpus og sprogbrugen i snæver forstand, lægger større vægt på sprogets status og brugsområder. Den nye sprogpolitik indebærer således ingen principændringer, men man må ikke glemme, at man tidligere har måttet kæmpe for det islandske sprogs brugsområder – f.eks. over for dansk inden for områder som lov og forvaltning (især i 1800-tallet) og over for dansk og senere engelsk inden for teknik og videnskab (i 1900-

tallet) – og at islandske nydannelser i ordforrådet blev (og vel stadig bliver) regnet for en forudsætning for domæneindvinding. Det nye dokument lægger bl.a. vægt på at styrke “dannelse” af fagord (s. 40, 47), hvilket vil sige, at man også fremover skal følge den traditionelle og velkendte islandske metode ved kultivering og modernisering af ordforrådet, dvs. at man ønsker at bruge islandsk sprogstof – f.eks. dele fra (evt. ældre) islandske ord – snarere end at indlemme fremmede ord eller orddele. Hensigten er, som tidligere, at alle forhold i samfundet – i medierne, på universiteterne osv. – skal kunne drøftes på islandsk.

Dokumentets værdi ligger i følgende to forhold: Det er første gang i Islands historie, at Altinget har fastslået den islandske sprogpolitik eksplicit. Hertil kommer, at dokumentet (på 93 sider) er forholdsvis detaljeret i sin beskrivelse af de mange vigtige måder og strategier for, hvordan man kan føre sprogpolitikken ud i livet.

Alt i alt: Målsætningerne er traditionelle, men forslagene til deres gennemførelse er både vigtige og opsigtsvækkende. *Íslenska til alls* er først og fremmest et strategidokument.

Litteratur

- Bästa språket. En samlad svensk språkpolitik. Re-geringens proposition 2005/06:2.* Stockholm: Kulturdepartementet.
- Guðmundur B. Kristmundsson/Baldur Jónsson/Höskuldur Þráinsson/Indriði Gíslason (1986): *Álitsgerð um málvöndun og framburðarkennslu í grunnskólum*. Reykjavík: Kennaraháskóli Íslands.
- Indriði Gíslason/Baldur Jónsson/Guðmundur B. Kristmundsson/Höskuldur Þráinsson (1988): *Mál og samfélag*. Reykjavík: Iðunn.
- Íslenska til alls*. Reykjavík: Menntamálaráðu-

- neyti 2008. (www.islenskan.is/Islenkska_til_alls.pdf)
- Kirchmeier-Andersen, Sabine (2008): Hvad skal der blive af dansk? *Politiken*, 15. oktober, 2008.
- Málmörk. Álit um almennan málpolitikk.* Tórhavn: Málstevnunevndin og Mentamálaráðið 2007.
- Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket.* Stockholm: Kulturdepartementet 2002.
- Mål og mening. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk.* Oslo: Kultur- og Kyrkjedepartementet 2008.
- ... men ordet. Rekommandationer fra Arbejdsgruppen for sprogpolitisk redogørelse.* Nuuk: Oqaasileriffik 2001.
- Norsk i hundre! Norsk som nasjonalspråk i globaliseringsens tidsalder. Et forslag til strategi.* Oslo: Språkrådet 2005.
- Sprog på spil. Et udspil til en dansk sprogpolitik.* København: Kulturministeriet 2003.
- Sprog til tiden. Rapport fra sprogudvalget.* København: Kulturministeriet 2008.
- Tandefeldt, Marika (2003): *Tänk om ... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland.* Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken.
- Värna språken – förslag till språklag.* Stockholm: Kulturdepartementet 2008.

Hvad hedder *skärmsläckare*, *actionrulle* og *nakenfis* på dansk?

Om den nye svensk–danske ordbog

Af Pernille Folkmann

Indledning

Den nysgerrige person, der slår op i Valfrid Palmgren Munch-Petersen og Ellen Hartmanns nu 50 år gamle *Svensk–dansk Ordbog* for at få svar på, hvad *skärmsläckare* (dansk: screensaver), *actionrulle* (dansk: actionfilm) og *nakenfis* (dansk: nøgen person, især brugt om børn) betyder, får ikke svar på sine spørgsmål. Ordene er ikke med i ordbogen, hvilket er et udtryk for, at verden og følgelig det sprog, der beskriver den, har forandret sig meget på et halvt århundrede. Ud over *skärmsläckare*, *actionrulle* og *nakenfis* er heller ikke *loppis* (dansk: loppemarked), *dator* (dansk: computer) og *mejla* (dansk: maile) med i ordbogen, for at tage nogle få andre

eksempler. Derimod kan man få at vide, hvad *forkarl* (dansk: (fragt)kusk), *simgördel* (dansk: svømmebælte) og *känselborst* (dansk: følehår) betyder. Det er ord, som alle kendetegner et ældre sprogbrug, og som er sjældent brugte i dag.

Oversættere, der oversætter fra svensk til dansk, danske studerende, der læser faglitteratur på svensk, ansatte i private og offentlige virksomheder med kontakter til Sverige er nogle eksempler på personer, der har behov for en stor svensk–dansk ordbog, der tager udgangspunkt i et moderne svensk sprog.

En sådan ordbog er under udarbejdelse ved Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (DSL) i København. Redaktionen består af